

Aandacht voor de veiligheid en leefbaarheid

Het platteland in beeld

Leyla Rechtes, Freek de Meere

Het platteland in beeld

Aandacht voor de veiligheid en leefbaarheid

Leyla Reches
Freek de Meere

Utrecht, mei 2022

Inhoud

1	Inleiding	4	5	Een integrale aanpak van leefbaarheid en Veiligheid op het platteland?	23
2	Kenmerken van het Nederlandse platteland	5			
2.1.	Inleiding	5		Bijlage 1 Geïnterviewden	25
2.2.	Het Nederlandse platteland	5			
2.3.	Plattelandsgemeenten en bevolkingssamenstelling	6		Literatuur	26
3	Issues op het platteland	8			
3.1.	Leefbaar platteland	8			
3.2.	Sociaal platteland	9			
3.3.	Duurzaam platteland	10			
3.4.	Volwaardig platteland	11			
3.5.	Veilig platteland	11			
3.6.	Kansen voor het platteland	12			
3.7.	Conclusies	13			
4	Leefbaarheid en veiligheid op het platteland	14			
4.1.	Inleiding	14			
4.2.	Wonen	14			
4.3.	Arbeid en inkomen	16			
4.4.	Onderwijs	17			
4.5.	Veiligheid	18			
4.6.	Gezondheid	19			
4.7.	Samengestelde indices	19			
4.8.	Samenkomst van problemen	20			
4.9.	Conclusies	22			

1 Inleiding

De aandacht vanuit de landelijke politiek voor de leefbaarheid en veiligheid van het platteland is gering. Allerlei stadse problematiek vraagt om voorrang. Dit gegeven gaat ten minste terug tot de jaren tachtig van de vorige eeuw, toen het sociaaleconomische beleid in Nederland zich steeds duidelijker begon te richten op het stimuleren van de meest kansrijke delen van het land, in plaats van op het ondersteunen van 's lands meest kansarme delen (Milikowski 2020). Tegelijkertijd dienen de gebieden buiten de stad zich juist ook aan als oplossing voor problemen die zich voordoen op het stedelijke niveau. Het gaat dan met name om de woningnood en het moeizame proces van het behalen van klimaatdoelen.

Met een Nationaal programma Leefbaarheid en Veiligheid beoogd het nieuwe kabinet de leefsituatie en uitgangspositie van de bewoners te verbeteren in die wijken waar allerlei problematiek samenkomt. In het programma is speciale aandacht voor het leven van jongeren. Zo moet er voorkomen worden dat jongeren afglijden in de criminaliteit. Het denken in termen van wijken impliceert echter een stedelijke omgeving. Hieronder gaan we na welke indicaties er zijn om in het programma ook specifieke aandacht te geven aan plattellandsgebieden.

We voeren hier een verkenning uit van de vraagstukken die spelen in het landelijk gebied. Welke ontwikkelingen zijn gaande en welke oplossingen worden op dit moment gezocht en gevonden? Wat zijn daarbij de meest in het oog springende vraagstukken die relateren aan het programma leefbaarheid- en veiligheid? We analyseren dit met het oog op de vraag welke problematiek

in plattellandsgebieden om een integrale benadering van de leefbaarheid en veiligheid vragen en voor welke specifieke gebieden dit dan zou gelden. Het antwoord zal indicatief zijn, waarbij in een vervolg preciezer ingezoomd zal moeten worden.

We behandelen in deze rapportage eerst de vraag wat onder de noemer platteland wordt verstaan. Vervolgens bespreken we de problemen, oplossingen en behoeften die op dit moment leven rond het platteland. Daarna behandelen we in hoofdstuk 4 beschikbaar datamateriaal over de leefbaarheid en veiligheid in plattellandsgebieden. We sluiten af met een bespreking van de eventuele noodzaak voor een integrale aanpak van de leefbaarheid en veiligheid in specifieke plattellandsgebieden.

2 Kenmerken van het Nederlandse platteland

2.1. Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we enkele kenmerken van plattelandsgemeenten in Nederland en de bevolkingssamenstelling aldaar. We starten met de vraag wat we onder het platteland in Nederland verstaan.

2.2. Het Nederlandse platteland

Het platteland bestaat uit een breed spectrum aan mensen en gebieden. In plaats van de het woord platteland wordt ook wel de term landelijk gebied gebruikt. In de beschrijving van samenlevingen is het gebruikelijk de term ruraal te gebruiken. Tegenover rurale gebieden staan dan urbane gebieden. Het platteland zou zich niet alleen onderscheiden van stedelijk gebieden door de aard van de bebouwing en de bevolkingsdichtheid, maar ook door culturele en politieke verschillen. De tegenstelling tussen stad en platteland wekt stereotypen op die teruggrijpen op wat het platteland ooit was. Het gaat met name om het beeld van autonome, in zichzelf gekeerde dorpen met een sterke oriëntering op de landbouw. Dit beeld staat steeds verder af van de richting waarop het platteland zich in Nederland heeft ontwikkeld. In Nederland liggen stad en platteland met een auto altijd dicht bij elkaar. Het is dan ook de vraag of er wel een duidelijke scheidslijn tussen deze gebieden is. Hét platteland bestaat niet, de plattelander bestaat niet en het traditionele platteland bestaat niet meer.

Hét platteland bestaat niet

Over het platteland bestaan veel beelden. Bijvoorbeeld van een uitgestrekte groene ruimte, waar het prachtig wonen is. Of het beeld van het krimpdorp, waar geen voorzieningen zijn en waar iedereen zo snel mogelijk weg wil. Het SCP onderscheidt ten aanzien van het platteland vier typen dorpen van meer naar minder landelijk: grote dorpen bij de stad, kleine dorpen bij de stad, grote afgelegen dorpen en kleine afgelegen dorpen. Deze typen dorpen brengen een eigen dynamiek met zich mee. De vier type dorpen vallen allemaal onder de noemer platteland.

De plattelander bestaat niet

Net als de diversiteit in type dorpen zijn zien we ook een verscheidenheid in de bewoners van het platteland. Vermeij en Gieling (2016) spreken over verschillende type dorpingen. Zij maken onderscheidt tussen zeven type dorpsbewoners variërend van veel naar weinig dorpsbinding:

- 'Traditioneel gebonden' bewoners (14% van alle bewoners) hebben meestal meer contacten in het dorp dan erbuiten. Deze gemiddeld oudere, lager opgeleide bewoners hebben daarbij een relatief sterke culturele en landschappelijke binding. Onder hen zijn veel dorpsautochtonen en kerkelijke bewoners.
- 'Sociaal gebonden' bewoners (9%) hebben eenzelfde sterke sociale binding en zijn vaak in het dorp geboren en getogen. Anders dan 'traditioneel gebonden' bewoners ervaren zij weinig landschappelijke, culturele en functionele binding en zijn ze overwegend jong.
- 'Sociale rustzoekers' (25%) hebben ook veel contacten in het dorp, maar minstens evenveel contacten buiten het dorp. Verder hebben zij een

sterke landschappelijke binding, vaak een middelbare leeftijd en een lange geschiedenis in het dorp.

- 'Goede bekenden' (17%) hebben eveneens veel contacten in het dorp, zonder sociaal gezien sterk op het dorp georiënteerd te zijn. Deze groep heeft geen sterke landschappelijke binding. Iets vaker dan gemiddeld zijn zij vrouw en ouder van thuiswonende kinderen.
- 'Rustzoekers' (24%) hebben weinig contacten in het dorp, maar de landschappelijke binding van deze groep is sterk. Onder deze groep zijn veel nieuwe bewoners, hoger opgeleiden en bewoners van middelbare leeftijd.
- 'Ongebonden' bewoners (9%) hebben eveneens weinig contacten in het dorp. Ze wonen relatief kort in het dorp, zijn relatief vaak alleenstaand en hebben vaak een laag inkomen.
- 'Rustmijders' (2%) vormen een kleine groep. Het zijn vooral jonge bewoners die 'het landschap' en 'rust en ruimte' niet positief waarderen.

Het traditionele platteland bestaat niet meer

Het platteland is onderhevig geweest aan allerlei veranderingen, onder andere bevolkingsdaling, ontgroening, vergrijzing en decentralisaties (Thissen & Strijker, 2015). De landbouw drukt in fysiek opzicht nog steeds een belangrijke stempel op het platteland. Maar de landbouw is maatschappelijk-economisch gezien steeds minder belangrijk geworden. Het werk van Frans Thissen laat bijvoorbeeld zien dat plattelanders vooral ook een verstedelijkte mentaliteit hebben.

2.3. Plattelandsgemeenten en bevolkingssamenstelling

Om aan te sluiten bij beschikbaar cijfermateriaal over het platteland in Nederland gebruiken we hier de 'mate van stedelijkheid' van het CBS om te bepalen of een gemeente geldt als landelijk gebied. De term niet-stedelijke gebieden wordt gebruikt voor alle gebieden die een lage mate van stedelijkheid hebben.

De mate van stedelijkheid wordt door het CBS afgeleid van de omgevingsadrendichtheid (OAD). De OAD van een adres is het aantal adressen binnen een cirkel van één km rond dat adres:

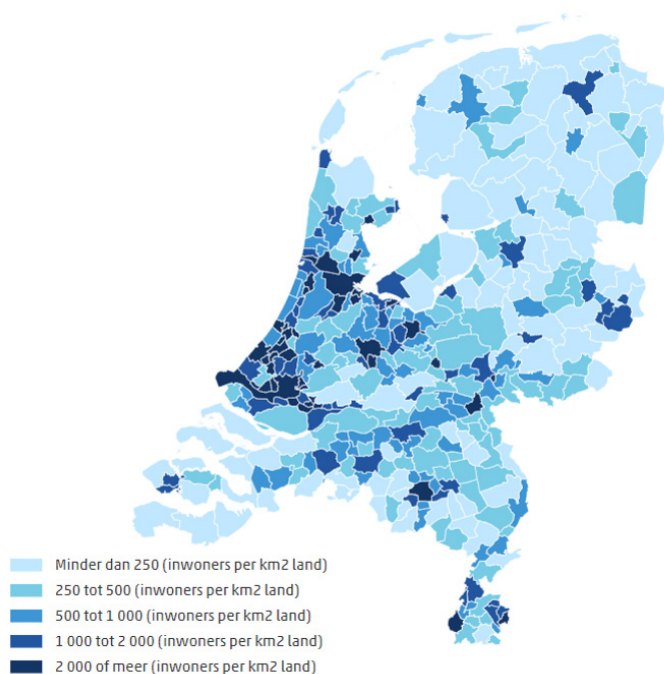
- Zeer sterk stedelijk (meer dan 2500 adressen per vierkante kilometer).
- Sterk stedelijk (1500 – 2500 adressen per vierkante kilometer).
- Matig stedelijk (1000 – 1500 adressen per vierkante kilometer).
- Weinig stedelijk (500 – 1000 adressen per vierkante kilometer).
- Niet stedelijk (minder dan 500 adressen per vierkante kilometer).

Het CBS rekent de categorieën weinig stedelijk en niet stedelijk tot plattelandsgemeenten. In 2021 waren 182 gemeenten volgens deze definitie een plattelandsgemeente. Hieronder vallen 53 gemeenten die niet-stedelijk zijn en 129 gemeenten die weinig stedelijk zijn.

Verdeling plattelandsgemeenten

De verdeling van de landelijke gebieden over Nederland is te zien in figuur 1. Vooral de noordelijke provincies (Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel), Zeeland en delen van Limburg zijn de gebieden met een niet stedelijke bevolkingsdichtheid. Het landelijk gebied omvat een groot deel van Nederland.

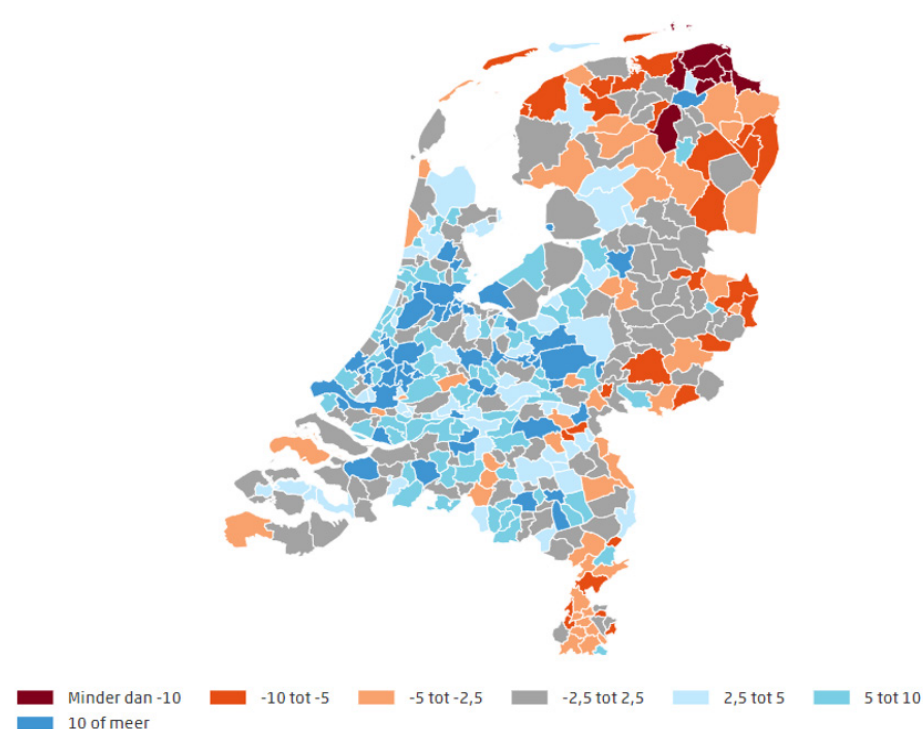
Figuur 1. Bevolkingsdichtheid 2020

Bevolkingssamenstelling

In Nederland wonen ongeveer 5 miljoen bewoners in verschillende type dorpen, dit is ongeveer 30% van de Nederlandse bevolking (Steenbekkers, Vermeij & van Houwelingen, 2017). Terwijl de bevolking in de steden alsmaar stevig groeit, is die op het platteland sinds 2010 aan het afnemen. Waar in dorpen rond de stad de bevolkingsomvang min of meer stabiel is, is er sprake van forse krimp in kleine afgelegen dorpen (Steenbekkers, et al., 2017). De prognose tot 2035 is dat grote steden zullen blijven groeien maar dat ook de gemeenten en dorpen rondom de steden een grote groei zullen ervaren. Verdere krimp zal zichtbaar blijven in de kleine gemeenten en dorpen aan de rand van het land (zie figuur 2).

Figuur 2. Verwachte bevolkingsgroei tussen 2018 en 2035

De hoeveelheid jongeren die van het platteland naar de stad trekken neemt toe. Dit is tekenend voor de bevolkingssamenstelling van het platteland. Het platteland vergrijsd sneller dan de stad, 26% van de bevolking in niet-stedelijke gebieden zijn bewoners in de leeftijdscategorie 55 tot 74 jaar. In de steden ligt dit percentage op 20%. Maar 15% van de bevolking in niet-stedelijke gebieden zijn jongvolwassenen, in de steden ligt dit percentage op 20%.

3 Issues op het platteland

In dit hoofdstuk bespreken we de wijze waarop de problemen en kansen van plattelandsgemeenten in Nederland gezien worden. Als uitgangspunt nemen we de Agenda Platteland 2021 van de P10. In deze agenda worden de 10 grootste uitdagingen voor het platteland benoemd. Deze punten bespreken we en verrijken we met informatie uit literatuur en de meningen van experts die we spraken in het kader van het onderzoek. We benoemen een aantal thema's die tezamen het grotere verhaal vertellen. We bespreken de thema's leefbaar platteland, sociaal platteland, duurzaam platteland, stedelijke normstelling en ondermijning. De besproken punten gelden uiteraard niet allemaal voor het gehele platteland, we komen hier later op terug.

3.1. Leefbaar platteland

Voorzieningen en fysieke bereikbaarheid

Op het platteland verdwijnen steeds meer voorzieningen zoals winkels, scholen en zorgposten. Bewoners zijn daarmee aangewezen op voorzieningen buiten hun woonplaats, terwijl de fysieke bereikbaarheid ook verslechterd. Dit is volgens de P10 agenda 'een groot en groeiend issue'. In gesprekken wordt onder andere aangehaald dat er op buurtvervoer is gekort. Niet alleen de fysieke bereikbaarheid op het platteland wordt benoemd maar ook de bereikbaarheid tussen het platteland en de stad. Zo wordt de treinverbinding tussen noord Nederland en de Randstad nog steeds als onvoldoende beschouwd. Het bemoeilijkt de uitwisseling tussen regio's en ontmoetingen tussen plattelanders en stedelingen (Louwerse 2019). Hoogleraar Strijker noemt ook de slechte bereikbaarheid als verbeterpunt. Voornamelijk burgers die niet kunnen terugvallen op een eigen auto zijn afhankelijk van het openbaar vervoer netwerk. Aangezien

vooral buurtvervoer afneemt en ook het spoorwegennet niet voor iedereen bereikbaar is, zien we veel burgerinitiatieven om de fysieke bereikbaarheid te verbeteren. Limburg wordt als voorbeeld gezien van een provincie die goed bezig is, zo benoemd een vertegenwoordiger van de LVVK. In Limburg is een eigen OV systeem opgericht. Wensbussen en Buurtbussen worden door vrijwillige chauffeurs bestuurd om de bereikbaarheid te vergroten.

Tegelijkertijd wordtesignaleerd dat in kleine kernen waar niet genoeg mensen op de been zijn te brengen om zich actief in te zetten voor het dorp en de leefomgeving, de ondergrens van voorzieningen wordt gepasseerd. Zo benoemd een vertegenwoordiger van de LVKK dat het buurtbussen systeem wordt gedragen door vrijwilligers, die veelal gepensioneerd zijn. Tijdens de coronacrisis werd goed zichtbaar dat die geen weerbaar netwerk is, de oudere vrijwilligers waren niet in staat om de bussen te besturen waardoor het systeem stil kwam te liggen.

Burgers zijn steeds meer verantwoordelijk voor hun eigen voorzieningen, maar dit vraagt ook een zekere actieve houding en zelfredzaamheid die in bepaalde gebieden onder druk staan. Bepaalde gebieden krimpen, wat met name een probleem is op de plekken waar je een bevolking overhoudt van laagopgeleiden met sociale problematiek. De overheid trekt zich steeds meer terug en vraagt van burgers om meer op eigen benen te staan en gebruik te maken van het eigen netwerk. Maar door de grote verschillen in de kracht van verschillende netwerken, heeft deze omslag van een verzorgende overheid naar een participatiesamenleving grote gevolgen voor het perspectief van ieder individu. In krimpgebieden zoals het noorden van de provincie Groningen worden netwerken steeds meer uitgehold, geeft Kim Putters van het SCP aan. 'De burgemeester van Appingedam gaf aan dat als een hoogopgeleid persoon met een goed netwerk uit een dorp vertrekt de hele boel kan inzakken.' (Milikowski, 2020).

Digitale bereikbaarheid

Verder kijkend naar de voorzieningen wordt ook de digitale bereikbaarheid in sommige plattelandsgebieden als onvoldoende gezien. Volgens de P10 ligt hier nog een belangrijke opgave. Fysieke locaties van instellingen zoals de overheid of banken verdwijnen steeds vaker en maken de overstap naar een digitale aanwezigheid. Voor sommige plattelandsgebieden vormt dit een belemmering aangezien de kwaliteit van het internet in deze gebieden niet voldoende is (Salemink & Strijker, 2018). Dirk Strijker heeft zich ook altijd hard gemaakt voor de aanleg van breedbandinternet in de buitengebieden. "We moeten investeren in goede verbindingen en recreatiemogelijkheden en zorgen dat het gebied aantrekkelijk is, ook voor nieuwkomers. Ik heb me altijd hard gemaakt voor breedbandinternet. Dat is een basisvoorziening, net als ziekenhuizen, goed openbaar vervoer en scholen." Zonder dit soort voorzieningen zullen bewoners en bedrijven wegtrekken uit deze gebieden en daarmee kan de krimp in dit soort gebieden versnellen.

Jeugd behouden (vergrijzing tegen gaan)

Jongeren trekken weg van het platteland. Zoals de P10 benoemd ligt de focus van de arbeidsmarkt op de stad en wordt er niet genoeg geïnvesteerd in een arbeidsmarkt die de jeugd en jonge professionals een carrière buiten de stad bieden. Promovendus Maarten Koreman die zich focust op de toekomst van het platteland benoemd meerdere obstakels voor de jeugd om in het platteland te blijven. Ten eerste zijn de mogelijkheden voor het wonen in de landelijke gebieden (zie hieronder: sociale platteland) beperkt, daarbij vormt de gebrekkige werkgelegenheid en infrastructuur een obstakel voor jongeren om op het platteland te blijven (Koreman & Molema, 2021). De jongeren kiezen dan ook voor hun carrière en trekken daarbij naar de steden, voornamelijk de hoogopgeleiden jongeren. De steden zijn een trekpleister voor ambitieuze hoogopgeleiden mensen, waarin kenniscluster, diensten en innovaties samenkomen (Milikowski, 2020).

Werk en economie

Zoals benoemd in het vorige punt is het van belang om het platteland aantrekkelijker te maken voor jonge (hoogopgeleiden) starters. De P10 benadrukt dat bedrijventerreinen op het platteland beter te benutten zijn. Bedrijven aantrekken die zich in de landelijke gebieden kunnen vestigen biedt werkgelegenheid in de regio en heeft veelal als neveneffect dat er daarbij ook voorzieningen en nieuwe kennis in de gebieden beschikbaar komt. Waar in de steden steeds minder ruimte is voor grote bedrijven om zich te vestigen, is 'ruimte' geen probleem in de landelijke gebieden. Het benutten van deze ruimte gebeurt nu nog niet voldoende.

3.2. Sociaal platteland

Eerste-en tweedelijnszorg

In P10-gemeenten wonen relatief meer ouderen dan in de rest van Nederland. Een flink aantal gepensioneerden verhuist na het afsluiten van hun loopbaan van de stad naar het platteland. En door die toenemende vergrijzing hebben meer mensen hulp nodig terwijl er minder mensen in staat zijn om anderen te helpen. Daarbij valt op het gebied van de eerste en tweedelijns zorg nog winst te behalen. De P10 benoemt dit als een belangrijk probleem; geen opvolging van huisartsen, niet genoeg capaciteit in de ziekenhuizen, met name op de spoedeisende hulp. Met de toenemende vergrijzing in de gebieden is het van belang om hier aandacht aan te blijven besteden. Eveneens is de bereikbaarheid van de zorg niet voor iedereen even toegankelijk, in sommige gebieden is het relatief ver reizen naar een ziekenhuis.

Wonen

Het tekort aan woningen is voornamelijk een probleem wat in de stedelijke gebieden voorkomt. Er wordt dan ook gesteld dat juist de landelijke gebieden hier een oplossing voor kunnen zijn. Veel dorpen die grenzen aan de grote steden worden al overspoeld door bewoners uit de steden die in de Randstad geen betaalbare woning kunnen vinden. Toch kent ook het platteland haar eigen problemen als het gaat om huisvesting. Voor starters die voor hun studie hun dorp hebben verlaten is het bijna onmogelijk om weer een woning in het gebied te vinden, geeft de LVVK aan. Onderzoek van Maarten Koreman naar toekomstdromen van jongeren tussen de 18 en 30 jaar uit Zeeland en Noord-Brabant laat zien dat deze groep een duidelijke voorkeur hebben om juist in het landelijke gebied te (blijven) wonen. Door te investeren in wonen op het platteland kan er passende en duurzame huisvesting gerealiseerd worden voor plattelandsbewoner en stedeling (Koreman & Molema, 2021).

Participatie

De verzorgingsstaat is niet meer. Participatie zou tot zover doorgevoerd zijn dat de vraag zich aandient wie participeert, de burger of de overheid. Het is volgens emeritus hoogleraar plattelandsontwikkeling Dirk Strijker een discussie die op verkeerde gronden wordt gevoerd. Dat er steeds meer op burgers neer komt, is vooral een gevolg van het feit dat de overheid zich steeds verder terugtrekt en voorzieningen afschaft. Als burgers het vervolgens niet oppakken, dan pakt niemand het op. Dit geldt niet alleen voor het platteland, maar heeft wel een specifieke uitwerking op het platteland. Op het platteland lukt het over het algemeen om de participatie op de been te brengen om het voorzieningenaanbod op peil te houden. Wel zijn de gronden van waaruit burgers participeren veranderd, men participeert minder vanuit een generale insteek – liefde voor het dorp – en steeds meer vanuit een selectieve insteek – vanuit

cultureel geïnspireerde motivaties of vanuit natuur of milieu overwegingen (Gieling, Haartsen & Vermeij, 2019). In dit verband wordt er ook wel gesproken over een ‘nieuwe verzuiling’ in dorpen, die verder gevoed wordt door de afnemende autonomie van dorpen die maakt dat dorpsbewoners minder op elkaar aangewezen zijn en elkaar steeds minder tegenkomen. Het betekent ook dat dorpsbewoners in toenemende mate rondom bepaalde thema's lijnrecht tegenover elkaar kunnen staan.

3.3. Duurzaam platteland

Energietransitie

De overgang van fossiele brandstoffen naar volledig duurzame energiebronnen is geen makkelijk opgave. De energietransitie is een complex en omvangrijk proces, met aspecten als energiebesparing, transformatie van bestaande gebouwen ('van het gas af'), opwekking van energie, distributie en CO₂-opslag. Daarbij is het een proces met veel ruimtebeslag. Die ruimte is er meer op het platteland dan in de steden (Louwerse, Westerhuis, & Gietema, 2020). De P10 zet daarom ook 3 punten op de agenda als het gaat om het verduurzamen van het platteland. Ten eerste pleiten ze ervoor om energiecoöperaties beter te positioneren, beperkende regelgeving (zoals de Energiewet en Warmtewet) weg te nemen en te voorkomen dat marktpartijen voorrang krijgen. Randvoorwaarde hierbij is de verzwaring van het energienetwerk en realisatie van voorzieningen voor de opslag van warmte en energie.

Warmtetransitie en verduurzaming woningen

Door de lage woningdichtheid is het vaak niet rendabel om woningen in plattelandsgemeenten via een warmtenet te verwarmen. Daarbij wordt er door de bewoners minder geïnvesteerd in de eigen woning. De gemiddelde leeftijd van

bewoners ligt op het platteland hoger dan in de stad en deze groep heeft minder behoefte om te investeren in de eigen woning. Daarbij vraagt de aanpassing ook om een financiële bijdragen die voor velen niet mogelijk is. De p10 agendeert dan ook dat er een financieringsinstrument moeten komen om de warmte-transitie op het platteland in gang te zetten.

Klimaatverandering en adaptie

In de P10 agenda wordt ook het punt genoemd dat er vanuit allerlei dossiers maatregelen in de leefomgeving nodig zijn. Het gaat om klimaatverandering en-adaptatie, landbouwtransitie, stikstof en PFAS. De P10 benadrukt dat om het platteland vitaal te houden, dit in samenhang moet gebeuren met andere opgaven. Een integrale aanpak voor klimaatverandering is vooral gebaat bij gebiedsgericht werken en bij experimenteerruimte voor initiatieven van inwoners en gebruikers van het gebied. Daarom zet de P10 het volgende op hun agenda: Ruimte voor de kracht van lokale gemeenschappen en krachtige agrarische bedrijven bij de aanpak van klimaatverandering en wateradaptatie (door rijk en provincie).

3.4. Volwaardig platteland

De plattelander ervaart last van stedelijke gedachtelijnen over het platteland. Het stedelijk perspectief is dominant en normstellend. Volgens Strijker is dit met afstand het belangrijkste thema op het platteland. Hij geeft een aantal voorbeelden, onder andere de discussie omtrent het bestrijden van ongedierte (hoe om te gaan met de steenmarter), de discussie omtrent spitsheffing en de jachtwet. Dit materialiseert zich niet zozeer in armoede, maar veel meer in een gevoel van miskennen. Hoogleraar Bestuurskunde Caspar van den Berg (in Oostveen en Giesen, 2019) schrijft dit ook, hij noemt de boerenprotesten ook wel 'de wraak van de vergeten regio's'. Er wordt over het platteland geregeerd,

zonder het platteland of bewoners van het platteland daarbij te betrekken – 'over ons, zonder ons', in de woorden van Dirk Strijker.

Tegelijkertijd zie je in een aantal dossiers dat dit verstrekken gevolgen kan hebben. Bekende voorbeelden zijn de plaatsing van windmolens en de gaswinning in Noordelijke provincies. In de tegengeluiden van de bewoners van deze gebieden komt het sentiment naar voren dat de landelijke overheid geen rekening houdt met bewoners in Noord-Nederland.

In meerdere gesprekken wordt gewezen op het Calimero-effect: bewoners van het platteland die zich terugtrekken in de slachtofferrol. Zo geeft de P10 als voorbeeld dat ze zich op het platteland erg kunnen vinden in het beeld van de haves and the have-nots, de focus op wat er niet is en waar vanuit de Randstad geen aandacht voor is. In een voorbeeld wordt genoemd dat door de slechte digitale bereikbaarheid sommige mensen thuis geen Netflix kunnen kijken. Dit lijkt iets kleins, maar is een voorziening die zij niet hebben en stedelingen wel. Volgens de experts is het belangrijk dat op het platteland er niet steeds in de Calimero-rol wordt gestapt, omdat anders de regio zijn kracht niet kan vinden.

3.5. Veilig platteland

De veiligheid en veiligheidsbeleving is op het platteland over het algemeen goed en beter dan in verstedelijkte gebieden. Eén issue lijkt er in negatief opzicht uit te springen, de zogenoemde 'lege schuren' problematiek. De leegstaande agrarische bebouwing wordt veelvuldig gebruikt voor de productie en opslag van drugs. Volgens Boelens en Groothuis (2020) zal dit probleem alleen maar toenemen. Zij stellen dat het tegenwoordig niet makkelijk is om 'boer' te zijn, meer dan de helft van de boeren en tuinders geven aan belemmeringen te ervaren als het gaat om het voortzetten van hun bedrijf. Belemmeringen die ze ervaren zijn wet – en regelgeving en de slechte inkomsten.

Drugscriminaliteit kan makkelijker voet aan de grond krijgen omdat baankansen in de landelijke gebieden soms beperkt zijn. Tegelijkertijd drukt landbouw vanuit maatschappelijk-economisch opzicht een steeds minder belangrijke rol op het platteland. De vraag die naar voren komt is, in hoeverre dit ervaren wordt als een probleem op het platteland. De perceptie van ten aanzien van de leefbaarheid en veiligheid is op het platteland immers gunstig (zie ook het komende hoofdstuk). Tijdens het groepsgesprek met de P10 kwam deze ambivalentie goed naar voren. De één onderstreept de problematiek en de ander vraagt zich hardop af of het echt wel zo'n groot probleem is als gezegd.

Het gevaar van de media-aandacht aan dit onderwerp is dat er nieuwe stereotypen ontstaan over het platteland. Het laat zien dat nieuwe stereotyperingen op de loer liggen. Het platteland als 'drugsschuur'; de plattelander als 'boze boer', of, verder inzoomend, boeren als 'boos' en milieuvervuilend. Het zijn juist deze etiketten die Den Haag nadrukkelijk wel bereiken. Boze boeren, inclusief tractoren, trokken zelfs letterlijk naar het Malieveld om te protesteren tegen het stikstofbeleid, maar ook om in verzet te komen tegen etiketten als 'dierenmishandelaars' en 'milieuvervuilers'. En ook de lege-schurenproblematiek bereikt Den Haag via het onder de term ondermijning.

3.6. Kansen voor het platteland

De ruimte

Het platteland lijkt uitkomst te bieden bij veel nationale vraagstukken die voortkomen uit een gebrek aan ruimte (gebrek aan ruimte voor woningen, gebrek aan betaalbare woningen, behalen klimaatdoelen). Als er iets is waarin het platteland zich onderscheidt van de stad, dan is het de beschikbare ruimte. In de ruimte liggen kansen als we kijken naar het woningtekort in de steden, maar ook het woningtekort op het platteland zelf. Hetzelfde geldt voor de leegstaande

bedrijfsterreinen en de ruimte voor nieuwe bedrijven. Het benutten van de ruimte kan een stimulans zijn voor zowel de woon- als werkgelegenheid op het platteland. Daarnaast valt er op het gebied van de energietransitie veel te bereiken. Belangrijk hierbij is dat het mét het platteland gebeurt, en niet over de rug van het platteland. Van 'over ons, zonder ons' naar 'met ons'.

De vrijheid

Het platteland kan ook een plek zijn waar juist ruimte is voor innovatie. Rijksbouwmeester Floris Alkemade stelt in zijn essay 'De emancipatie van de periferie' dat het gebrek aan waardering voor het landelijk gebied een stimulerende vorm van vrijheid kan creëren om radicaler te moderniseren (Alkemade, 2016). Juist het lege platteland met de vrijheid die men daar ervaart kan een belangrijke motor zijn om te vernieuwen. Het platteland kan daarmee volgens Alkemade een kans zijn voor domeinen als de verduurzaming van de voedselindustrie en de energietransitie.

De landsgrens

Plattelanders hebben de blik meer naar buiten (verstedelijkte mentaliteit), maar tegelijkertijd met de rug naar het buitenland. Vincent Pijnenburg, lector grensstudies benoemt juist de landelijke grens als kansrijk gebied dat nu nog niet wordt benut; "Voor een groot deel fungeert de grens nu nog als barrière als je student of werkzoekende bent." Het onderwijs is niet ingericht om de kansen te zien langs de grens. Het is allemaal landinwaarts georiënteerd, de grens blijft een glazen wand om de provincie heen. Daarbij is er een klein euregionaal netwerk dat vol met utopisten en optimisten zit die de kansen van de grens graag bespreken. Maar de vertaling naar de praktijk en de jongeren die blijft toch achter, aldus Pijnenburg. Pijnenburg stelt de vraag of de jongere generatie de glazen wand überhaupt ziet, ze weten niet dat er over de grens ook kansen

liggen. Dit kan meer worden uitgedragen, zeker in gebieden waar over de grens de kansen dichterbij de buurt liggen dan landinwaarts.

Toerisme

Het aantal Nederlanders dat in de zomermaanden op vakantie ging in eigen land lag in 2020 ruim een kwart hoger dan in de zomer van 2019 (CBS, 2020b). Platform 31 (Louwerse, 2020) ging in gesprek met hoogleraar regionale arbeidsmarktanalyse Jouke van Dijk over de impuls die toerisme kan geven aan krimpregio's. Toerisme levert vooral voor mensen met een mbo niveau 2 en 3 werkgelegenheid op. Juist voor die groepen is er voornamelijk in krimpregio's minder werk. De P10 benadrukt ook dat mede door toerisme voorzieningen kunnen blijven bestaan in diverse dorpen. Het unique selling point van het landelijke gebied is het landschap, het is daarom van groot belang om dit te beschermen en niet vol te zetten met windmolen – en zonneparken aldus van Dijk. Het toerisme in het landelijk gebied moet wel verspreid blijven. Van Dijk benoemt dat het niet voordelig is als elk dorp een toeristische trekpleister zoals Giethoorn wordt. De P10 zet dan ook in op de spreiding van het toerisme in het landelijke gebied.

3.7. Conclusies

Urgentie over de opstapeling van opgaven in plattelandsgemeenten lijkt aanwezig. Dit vormt vaak de aanleiding voor een gebiedsgerichte aanpak. In het nieuwe kabinetsbeleid zijn grote budgetten gereserveerd voor een Nationaal Programma Landelijk Gebied en de Regiodeals. Het Nationaal Programma Landelijk Gebied verbindt naast de opgaven voor natuur en landbouw, ook wonen, mobiliteit, energie, recreatie, water- en bodemsysteem en klimaatadaptatie. Bij ontwikkelingen in het landelijk gebied worden cultureel erfgoed en unieke landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten behouden en versterkt.

De P10 gaat ervan uit dat een groot deel van de beschikbare 25 miljard besteed gaat worden aan de leefbaarheid op het platteland.

Deze opgave is zeker integraal te noemen, maar kent natuurlijk ook haar grenzen. Er is bijvoorbeeld geen aandacht voor de kansen op een hoger opleidingsniveau of voor ondermijnende criminaliteit. Dit zijn belangrijke aandachtsgebieden van het gebiedsgerichte programma Leefbaarheid en Veiligheid. Het is de vraag of er specifieke plattelandsgemeenten zijn, waar de benoemde algemene opgaven voor plattelandsgebieden nauw verbonden zijn met problemen op het vlak van kansen voor de jeugd en de preventie en reductie van criminaliteit. Dit verkennen we in het volgende hoofdstuk.

4 Leefbaarheid en veiligheid op het platteland

4.1. Inleiding

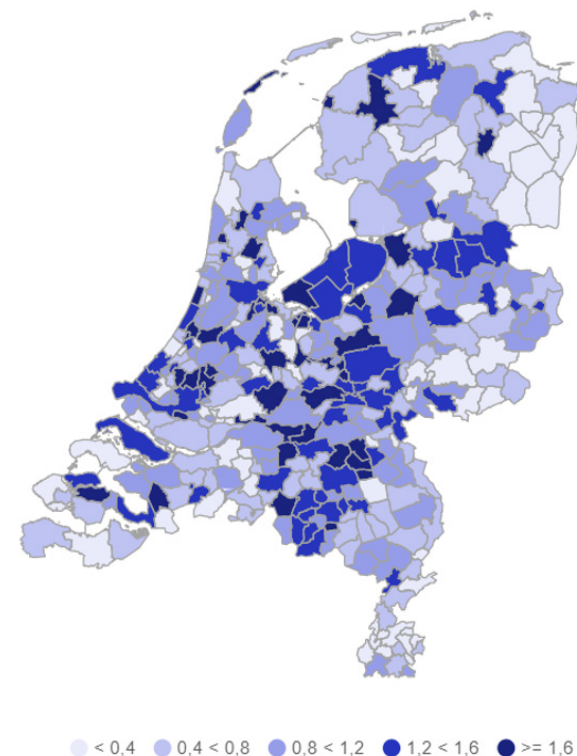
Het Nationaal programma leefbaarheid en veiligheid onderscheidt een aantal leefgebieden. We geven in dit hoofdstuk op basis van beschikbaar cijfermateriaal¹ een beeld over de situatie op het platteland op de leefgebieden wonen, arbeid, onderwijs, veiligheid en gezondheid. Vervolgens kijken we over de verschillende leefgebieden heen. We sluiten af met het benoemen van gebieden waar een aantal knelpunten samenkomen.

4.2. Wonen

Op het platteland blijft de groei van het aantal beschikbare woningen achter (zie figuur 3). Waar bijvoorbeeld in de provincie Flevoland het aantal woningen sterk toeneemt blijft dit bijvoorbeeld in Groningen en Limburg achter. Er zijn uiteraard plattelandsgemeenten waar de woningvoorraad wel sterk toeneemt, bijvoorbeeld in West Maas en Waal en in Tholen.

¹ De basis hiervoor is allereerst het werk van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), dat sinds 2004 met het programma de Sociale Staat van het Platteland de ontwikkelingen in Nederland volgt. De in 2017 verschenen publicatie Dorpsleven tussen stad en land (Steenbekkers, Vermeij & van Houwelingen, 2017) biedt een uitgebreid beeld van het platteland. We vullen dit aan met resultaten uit andere bronnen, zoals de Veiligheidsmonitor van het CBS (2019), de Leefbaarometer (Leidelmeijer, Middeldorp & Marlet, 2019) en de landelijke analyses onder de noemer Brede Welvaart (2020).

Figuur 3. Groei woningvoorraad ten opzichte van voorgaande jaar (ABF 2021).

Voorzieningen

De aanwezigheid en bereikbaarheid van voorzieningen zoals winkels, scholen en huisartsen worden gezien als belangrijke factoren voor de leefbaarheid van een gebied. Naast fysieke voorzieningen spelen daarbij digitale voorzieningen een steeds belangrijker rol. Een gebied is leefbaar voor de bewoners als voorzieningen niet al te ver weg zijn voor alle doelgroepen om deze te bereiken. De bereikbaarheid wordt niet alleen beïnvloed door de afstand tot de voorzieningen, maar ook door de mobiliteit van de inwoners.

Naarmate dat de mate van stedelijkheid afneemt is in tabel 1 te zien dat de afstand tot verschillende voorzieningen in kilometers toeneemt. Inwoners van plattelandsgemeenten moeten aanzienlijk meer kilometers afleggen om bij verschillende voorzieningen te komen.

Tabel 1. Aantal kilometers tot voorzieningen uitgesplitst naar stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet stedelijk	Nederland
school voortgezet onderwijs totaal [2017]	1,2	1,8	2,3	3,8	5,7	2,3
ziekenhuis (incl. buiten-polikliniek) [2019]	2,4	3,3	4,1	7,6	11,7	4,6
huisartsenpraktijk [2019]	0,6	0,9	1	1,3	1,5	1
kinderdagverblijf [2019]	0,4	0,6	0,7	0,8	1	0,6
buitenschoolse opvang [2019]	0,5	0,6	0,8	1	1,3	0,7
overige dagelijkse levensmiddelen [2020]	0,5	0,7	0,8	1,1	1,2	0,8
treinstations totaal [2019]	2,6	3,5	5	8,5	10,4	5

Dit fenomeen is al jaren zichtbaar. Vanaf 2009 zijn de afstanden tot de genoemde voorzieningen vrijwel onveranderd. Sommige voorzieningen zoals kinderdagverblijven en buitenschoolse opvang zijn in de niet-stedelijke gebieden over de jaren iets meer nabij gekomen.

Leefbaarheid

Hoewel de aanwezigheid van voorzieningen belangrijk is voor de leefbaarheid van een gebied, loopt de waardering van de leefbaarheid door bewoners niet synchroon. De Leefbaarometer (2020) laat zien dat naarmate de stedelijkheid minder groot is, de leefbaarheid van het gebied door bewoners beter wordt gewaardeerd door bewoners. Onderzoek van het SCP (Steenbekkers et al., 2017) ondersteunt dit fenomeen. Bij dorpen in krimpregio's zijn de laatste jaren wel meer voorzieningen verdwenen, maar de bewoners zijn alsnog zeer positief over de leefbaarheid hun woonplaats. Deze positieve ervaring van leefbaarheid op het platteland is ook terug te zien in de vraag of het platteland aantrekkelijk is als woonplek in de toekomst. Hieruit blijkt dan ongeveer de helft van alle Nederlanders na hun pensioen het liefst op het platteland gaat of blijft wonen (Steenbekkers, Vermeij & van Houwelingen, 2017). Een bepalende factor voor de hoge waardering van de leefbaarheid lijkt de ervaren sociale cohesie. Inwoners van minder verstedelijkte gebieden ervaren duidelijk vaker sociale cohesie in hun buurt dan inwoners van meer verstedelijkte gebieden (Veiligheidsmonitor 2019).

4.3. Arbeid en inkomen

Het aantal werkenden op het platteland is hoger dan in de steden. 68% van de bevolking op het platteland doet mee in het arbeidsproces, in de stad is dit 65%. In niet-stedelijke gebieden zijn mensen ook minder vaak werkloos (7%) dan in de stedelijke gebieden (10%). Van de plattelandsbevolking leeft zes procent in armoede, in de stad is dit aandeel met acht procent iets hoger.

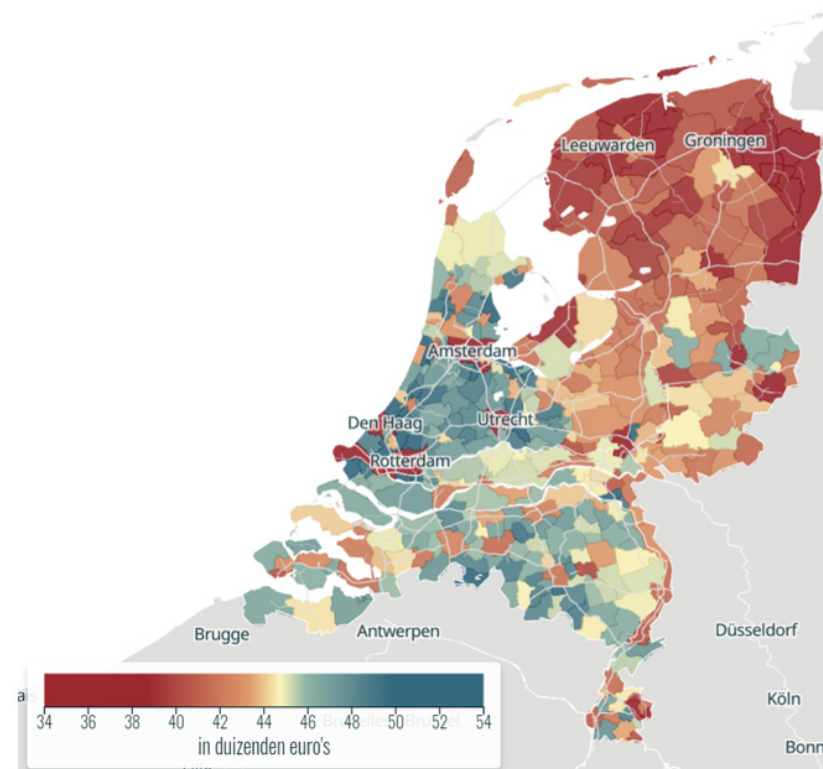
Ondanks dat de arbeidsparticipatie op het platteland hoger is, is de sociaaleconomische situatie en het inkomen van mensen in stedelijke gebieden relatief gunstiger. Het percentage huishoudens met een laag inkomen ligt op het platteland drie procentpunten hoger dan gemiddeld in Nederland. Daarbij is in figuur 4 te zien dat naast de G4 steden in de plattelandsgemeente het inkomen van dertigers lager ligt dan in de meer verstedelijkte gemeenten.

Dertigers die opgroeien in de gemeente Coevorden (een niet stedelijk gebied van 35.299 inwoners), hebben gemiddeld een persoonlijk inkomen van € 41.769. Dertigers die opgroeien in de gemeente Haarlemmermeer (een sterk stedelijk gebied van 153.149 inwoners), hebben gemiddeld een persoonlijk inkomen van € 47.246.

Voorals in de krimpregio's in het noorden van Nederland is minder werk. En het werk dat er is, is vaak minder goed betaald. Per duizend inwoners zijn er in vergelijking met de stad op het platteland driehonderd banen minder. Hoewel niet-stedelijke gebieden in aantallen de meeste bedrijven hebben, richten nieuwe bedrijven zich op stedelijke gebieden en zijn de weinig en niet-stedelijke gebieden steeds minder in trek als vestigingsplaats. Bedrijven vestigen zich namelijk het liefst op plekken waar het arbeidspotentieel het hoogst is.

Als het gaat om inkomen, zien we een enorme diversiteit in de plattelandsgemeenten. De gemeenten in Noord-Nederland laten vooral minder kansen zien op een hoog inkomen. Plattelandsgemeenten in Midden en Zuid Nederland laten dit beeld niet zien. In het westen en midden van het land wonen meer mensen met een hoog inkomen in plattelandsgemeenten. Uiteraard zijn er ook verschillen in de kosten voor wonen, die zijn ook in plattelandsgemeenten in de Randstad het hoogst (CBS, 2021a).

Figuur 4. Persoonlijk inkomen

Armoede

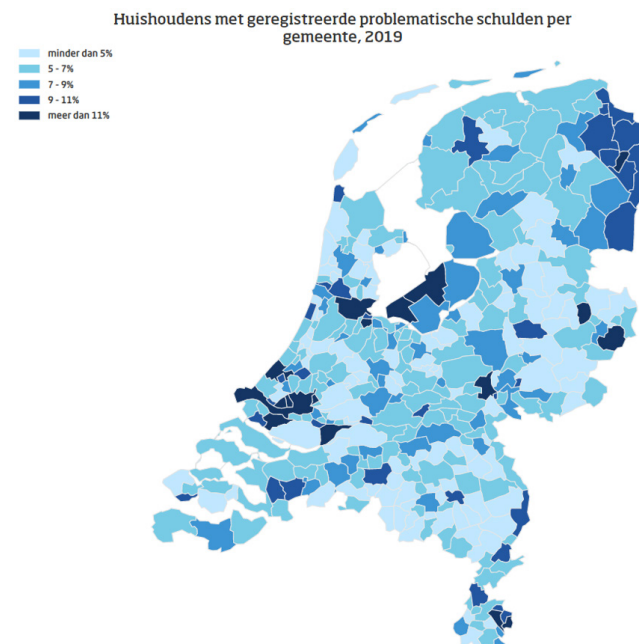
Van alle 388 gemeenten die Nederland in 2017 telde, hadden in totaal 68 gemeenten een armoedepercentage boven het landelijke gemiddelde van 5,7%. Dit zijn voornamelijk de (zeer) sterk stedelijke gebieden (Hulst van & Hoff, 2019). Van de plattelandsgemeenten zijn er vijftien gemeenten met een armoedepercentage boven het landelijke gemiddelde: Bellingwedde (nu Westerwolde), Eemsmond (nu Hogenland), Hulst, Schiermonnikoog, Sluis, Delfzijl (nu Eemsdelta), Doesburg, Emmen, Oldambt, Pekela, Stadskanaal, Terneuzen, Veendam, Woensdrecht en Terneuzen. Daarbij zijn er verschillende plattelandsgemeenten die in de voorgaande jaren (2011, 2013, 2015) ook een armoedepercentage boven het landelijke gemiddelde hadden. In de laatste meting van 2017 (of eerdere metingen) was dit niet meer het geval. Het gaat daarbij om de volgende gemeenten:

Er kan dus gesteld worden dat over de jaren minder plattelandsgemeenten een armoedepercentage boven het landelijke gemiddelde hebben. Gedeeltelijk kan dit komen door fusies tussen plattelandsgemeenten.

Schuldenproblematiek

Wat betreft huishoudens met geregistreerde schulden zien we eveneens dat dit voornamelijk de meer stedelijke gebieden zijn waar dit percentage hoog is. Van de plattelandsgemeente score vooral de gemeenten in Noordoost Groningen het hoogst. Kijken naar gegevens over jaren is er geen duidelijke trend bij de plattelandsgemeenten. Bij sommige gemeenten is het percentage huishoudens over de jaren 2015-2019 licht gedaald en bij sommige ligt gestegen (CBS 2021b).

Figuur 5. Huishoudens met geregistreerde problematische schulden, per gemeente 2019

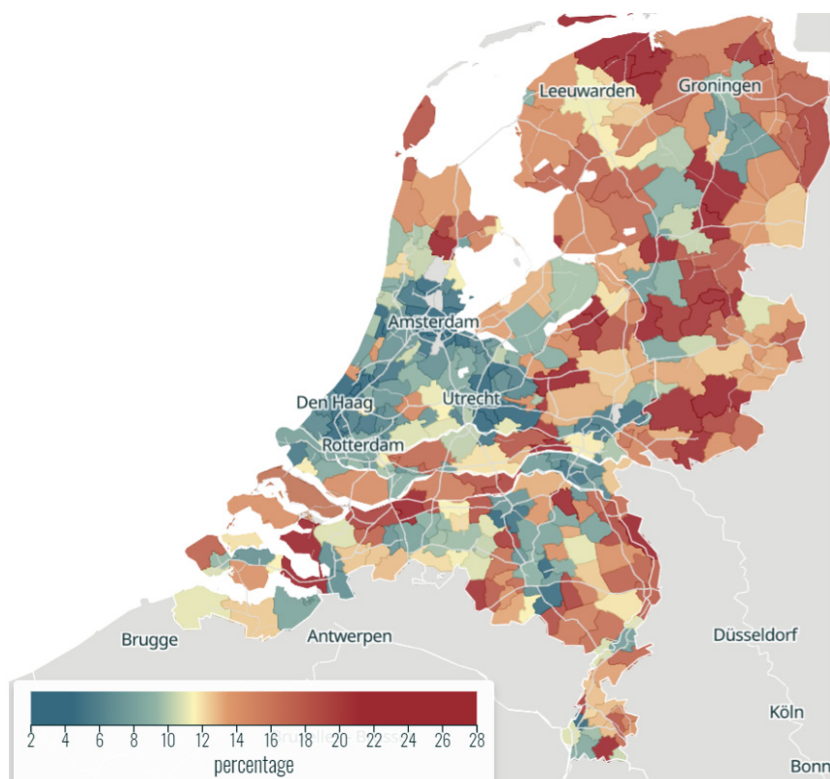

4.4. Onderwijs

Het aandeel hoogopgeleiden ligt in plattelands gebieden gemiddeld tien procentpunten lager dan in stedelijke gebieden. En zowel het aandeel laag- als het aandeel middelbaar opgeleiden ligt in plattelandsgebieden vijf procentpunten hoger. Bewoners in niet-stedelijke gebieden hebben vergeleken met stedelingen ook een lager beroepsniveau. Op het platteland heeft 26% een hoog beroepsniveau, in de stad is dit 36%. De Kansenkaart laat zien dat bijvoorbeeld één op de drie Diemenaren (stedelijk) een hbo diploma of hoger heeft. Dat staat in contrast met Berkelland (platteland). In deze gemeente heeft één op de vijf inwoners een hbo diploma of hoger (Bouma & Ezzeroili, 2021).

In grote steden is de kansengelijkheid voor kinderen een probleem. Maar de Kansenkaart laat zien dat het probleem buiten de Randstad een stuk groter is. In landelijke gebieden krijgen kinderen van ouders met een relatief laag inkomen veel vaker een onderadvies op de basisschool dan daarbuiten. In sommige gemeenten op het platteland krijgt bijna één op de drie kinderen van relatief arme ouders een lager schooladvies dan het eindtoetsadvies.

Figuur 6. Schooladvies lager dan eindtoetsadvies,

4.5. Veiligheid

Waar het platteland over het algemeen goed scoort op veiligheid is er één onderwerp waar het platteland veelal negatief uitspringt. De drugsproblematiek en dan voornamelijk de productie en opslag zou op het platteland veel voorkomen. Cijfers vanuit de database Zicht op Ondermijning laten zien dat er een aantal plattelandsgemeenten zijn waarbij zowel het aandeel geruimde hennepkwekerijen als het aantal verdachten drugsdelicten zorgwekkend kan zijn. Het gaat hierbij om de gemeenten; Beekdaalen, Leudal, Maasdriel, Maasgouw, Roerdalen en Tholen. Als er alleen gekeken wordt naar drugsdelicten dan voegen zich daar ook de gemeenten Achtkarspelen, Baarle-Nassau, Borsele, Midden-Drenthe, Noord-Beveland, Ooststellingwerf, Schouwen-Duiveland en Sluis zich daarbij (Zicht op Ondermijning, 2019).

Eveneens als bij andere gegevens over het platteland is op het gebied van de veiligheid een grote diversiteit zichtbaar (CBS, 2018b). Van geregistreerde misdrijven per gemeenten in de periode 2012-2021 zijn de criminaliteitscijfers voor enkele gemeenten licht stegen. Dit zijn de plattelandsgemeenten Lopik en Bergen (L.). Verder zijn het juist de plattelandsgemeenten die de sterkste daling van geregistreerde misdrijven laten zien in de periode 2012-2021. Tussen de vijftien gemeenten waar de sterkste daling is te zien, zitten zes plattelandsgemeenten. In vier gemeenten halveerde het aantal misdrijven in de periode 2012-2017. De (voormalig) plattelandsgemeenten Alphen-Chaam en Leeuwarderadeel zitten hierbij.

Overlast

De landelijke veiligheidsmonitor (Politie.nl, 2021) laat zien dat duidelijk minder overlast wordt ervaren in niet-stedelijke gebieden. Waar meer dan de helft (52%) van de bewoners in stedelijke gebieden aangeeft veel overlast te ervaren, ligt dit op het platteland met 34% aanzienlijk lager. Bewoners op het platteland zijn echter minder tevreden over de politie dan de bewoners in de steden. In sterk stedelijke gebieden is 31% van de bewoners (zeer) tevreden over het functioneren van de politie in de buurt, in de niet-stedelijke gebieden is een kwart van de mensen hier tevreden over. Een buurt- of burgerwacht is het minst aanwezig in niet-stedelijke gebieden, terwijl Whatsapp-buurtpreventie en Burgernet juist vaker voorkomen op het platteland.

4.6. Gezondheid

Kijken we naar de mate van stedelijkheid dan scoren inwoners van kleine dorpen als het gaat om geluk en gezondheid hoger dan inwoners van steden (Steenbekkers, Vermeij en van Houwelingen, 2017). Ook zijn er in Nederland regionale verschillen in gezondheidsbeleving. Zowel in het uiterste noordoosten, zuidoosten als zuidwesten van het land bevinden zich gemeenten waar relatief veel mensen hun eigen gezondheid als minder dan goed beoordelen. Dit geldt tegelijkertijd ook voor enkele stedelijke gemeenten in het westen van het land. Hoewel per gebied de ervaren gezondheid behoorlijk kan verschillen, kan maar één procent van de variatie in ervaren gezondheid toebedeeld worden aan verschillen tussen gemeenten (CBS, 2018a). De verschillen hangen meer samen met regionale verschillen in leeftijd, opleidingsniveau, inkomen en migratieachtergrond.

4.7. Samengestelde indices

Er zijn verschillende indices waar op meerdere dimensies tegelijkertijd wordt gekeken hoe in Nederland de leefsituatie valt te karakteriseren. We kijken hier hoe de plattelandsgemeenten scoren op de samengestelde indices van de Leefbaarometer (2018) en de Brede Welvaart (2020) en Kinderen in tel (2017).

Leefbaarometer

De analyse van de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer laat zien dat gemiddeld genomen de omstandigheden die bijdragen aan de leefbaarheid steeds verder verbeteren in Nederland.

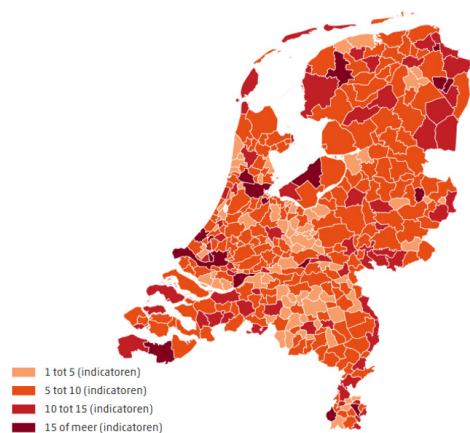
De Leefbaarometer bestaat uit vijf dimensies, te weten woningvoorraad, fysieke omgeving, voorzieningen, sociale samenhang en overlast en onveiligheid. Niet iedere dimensie telt even zwaar mee in de totaalscore van de leefbaarheid. 'Voorzieningen' en 'Overlast en onveiligheid' hebben het grootste gewicht. Op alle dimensies van de leefbaarheid, behalve de voorzieningen geldt hoe minder stedelijk hoe beter de score.

Op de afzonderlijke dimensies van de Leefbaarometer zijn bij de plattelandsgemeenten een paar opvallende kenmerken te zien. Alle plattelandsgemeenten (in 2020 waren dat nog 184 gemeenten) met uitzondering van twee gemeenten (Rozendaal en Waalre) scoren op de dimensie voorzieningen lager dan het landelijke gemiddelde. Op de dimensie overlast en onveiligheid scoren bijna alle plattelandsgemeenten beter dan het landelijk gemiddelde, alleen Delfzijl scoort als onveiliger dan het gemiddelde. Op de dimensie sociale samenhang scoort geen een plattelandsgemeenten lager dan het landelijk gemiddelde. Bij woningvoorraad scoren slechts twee plattelandsgemeenten onder het landelijk gemiddelde. Op de dimensie fysieke omgeving scoren 34% van de plattelandsgemeenten lager dan het landelijk gemiddelde.

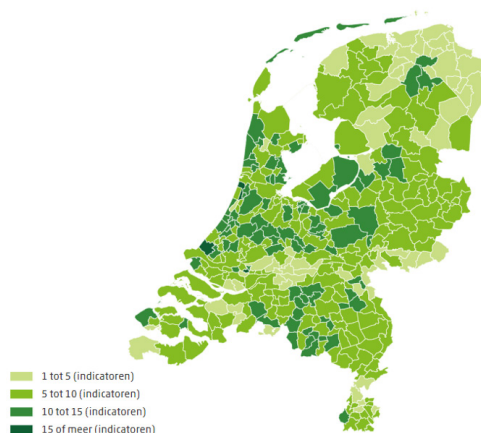
Brede welvaart

In de monitor brede welvaart wordt de leefsituatie van personen weergegeven op de dimensies welzijn, materiële welvaart, gezondheid, arbeid, wonen, samenleven en milieu (CBS 2020a). Nederlandse steden staan vaker dan plattelandsgemeenten onderaan de ranglijst. De materiële welvaart is in steden groter, maar het is er vaak minder veilig en schoon en inwoners zijn minder vaak gezond dan in plattelandsgemeenten. Plattelandsgemeenten bieden een schone en veilige leefomgeving, met meer natuur. Er zijn wel duidelijke uitzonderingen. Zo staan de Groningse plattelandsgemeenten Veendam, Oldambt, en Stadskanaal onder aan de ranglijst. Terwijl stedelijke gemeenten als Hendrik-Ido-Ambacht, Barendrecht en Oegstgeest hoog scoren op brede welvaart. Figuur 7 toont het aantal indicatoren waarvoor gemeenten behoren tot de onderste kwart van de ranglijst en Figuur 8 het aantal indicatoren voor de bovenste kwart van de lijst.

Figuur 7. Brede welvaart onderaan de ranglijst

Figuur 8. Brede welvaart bovenaan de ranglijst

Kinderen in Tel

Kinderen in Tel is een onderzoek waarbij meer indicatoren worden meegenomen over de kansen van kinderen in Nederland. Er wordt gekeken naar jeugdcriminaliteit, voortijdig schoolverlaten, sportlidmaatschap, uitkeringsgezin, eenoudergezin, jeugdhulp, zuigelingensterfte, speciaal onderwijs, jeugdwerkloosheid, kindermishandeling en handicap. Aan de hand van deze indicatoren is er een rangorde van gemeenten opgesteld. In de top 10 minst scorende gemeenten voeren Rotterdam, Heerlen en Kerkrade de top 3 aan. Maar vooral plattelandsgemeenten in Groningen (Midden-Groningen, Oldambt en Pekela) zijn ook te vinden in de top 10 (Tierolf, Gilsing & Steketee, 2017).

4.8. Samenkomst van problemen

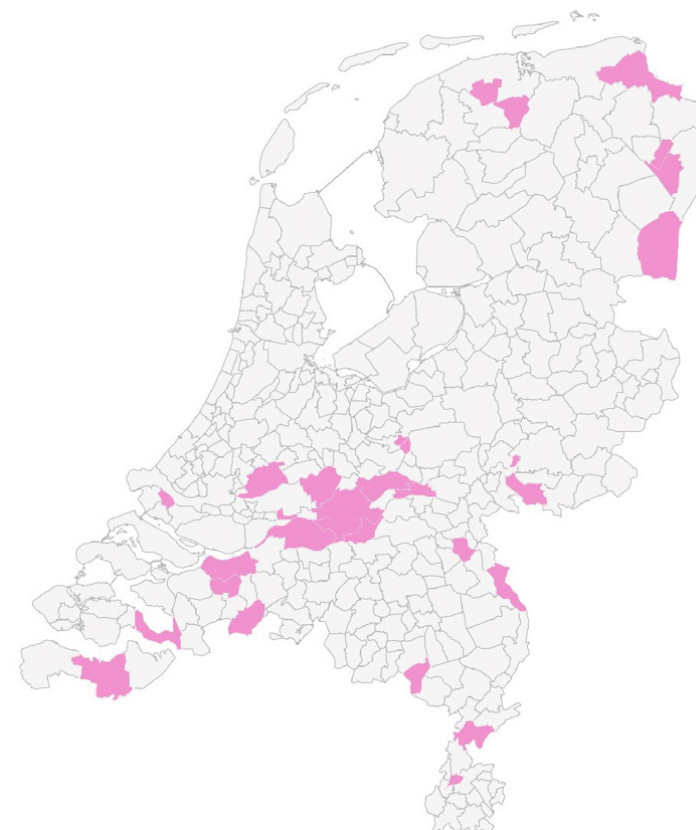
Voor een eerste indicatie van de noodzaak voor een integrale aanpak van de leefbaarheid en veiligheid in specifieke plattelandsgebieden, nemen we de gegevens van twee benoemde samengestelde indices tezamen. Het gaat om de Leefbaarometer (woningvoorraad, fysieke omgeving, voorzieningen, sociale samenhang en overlast en onveiligheid) en de Brede Welvaart (welzijn, materiële welvaart, gezondheid, arbeid, wonen, samenleven en milieu). Indien de Brede Welvaart in een gemeente op minimaal tien indicatoren onderaan de ranglijst scoort en op twee of meer dimensies van de Leefbaarometer onder het Nederlandse gemiddelde scoort, selecteren we de gemeente. We krijgen dan een eerste lijst van plattelandsgemeenten waar nader gekeken kan worden naar de opstapeling van problemen.

De gemeenten zijn

1. Altena,	11. Doesburg,	21. Pekela,
2. Achtkarspelen,	12. Emmen,	22. Reimerswaal,
3. Beek,	13. Echt-Susteren,	23. Renswoude,
4. Bergen (L),	14. Halderberge,	24. Scherpenzeel,
5. Brielle,	15. Hardinxvld-Giessendam,	25. Stadskanaal,
6. Buren,	16. Krimpenerwaard,	26. Terneuzen,
7. Cranendock,	17. Maasdriel,	27. Vijfheerenlanden,
8. Cuijk,	18. Moerdijk,	28. West Betuwe,
9. Dantumadiel,	19. Montferland,	29. Zaltbommel,
10. Delfzijl	20. Neder-Betuwe,	30. Zundert

De 30 gemeenten zijn weergegeven in figuur 8.

Figuur 8. Gemeenten die negatief scoren op verschillende indicatoren van leefbaarheid.

4.9. Conclusies

In het algemeen is er geen reden de leefbaarheid en veiligheid in plattelandsgemeenten als problematisch te beschouwen. Het leven op het Nederlandse platteland wordt in het algemeen goed gewaardeerd. Bewoners van het platteland zijn gemiddeld genomen tevredener dan bewoners van steden en ze ervaren hun leefomgeving ook als veiliger. De verschillen tussen de plattelandsgemeenten zijn groot, maar bijna nergens wordt de leefbaarheid en veiligheid op het platteland als negatief ervaren. Er komen wel een aantal pijnpunten uit het beschikbare cijfermateriaal naar boven. Het gaat dan met name om het voorzieningsniveau, de beschikbaarheid van woningen, de aanwezigheid van drugs gerelateerde criminaliteit en kansen voor de jeugd op een hoger opleidingsniveau en een hoger inkomen.

Het is de vraag of er individuele plattelandsgemeenten zijn waar een zodanige accumulatie van problemen plaats vindt, dat een programma Leefbaarheid en Veiligheid hier aandacht aan zou moeten geven. Op basis van de scores op de Leefbaarometer en Brede Welvaart zijn dertig plattelandsgemeenten in beeld. In die gebieden zal verder ingezoomd moeten worden op de vraag of de problemen die daar spelen en de wijzen waarop daar op dit moment mee wordt omgegaan, aanleiding geven voor aandacht vanuit het programma.

5 Een integrale aanpak van leefbaarheid en Veiligheid op het platteland?

We voeren hier een verkenning uit van de vraagstukken die spelen in het landelijk gebied. We komen een breed scala aan issues tegen. Op de agenda staan zaken als de fysieke en digitale bereikbaarheid verbeteren, alsmede de bereikbaarheid van de eerste- en tweedelijnszorg. Woningen moeten gebouwd worden en de verduurzaming van woningen gefaciliteerd. Breder zijn er kansen op het platteland de warmte- en energietransitie en de wateradaptie radicaler op te pakken. De kracht van lokale gemeenschappen bij de aanpak daarvan kan worden aangesproken. Er worden kansen gezien bij het uitbouwen van het toerisme, het benutten van de ruimte en het meer over de landsgrenzen heen kijken.

Het gevoel van urgentie over de opstapeling van opgaven in plattelandsgemeenten lijkt aanwezig. In het nieuwe kabinetsbeleid zijn grote budgetten gereserveerd voor een Nationaal Programma Landelijk Gebied en de Regiodeals. Het Nationaal Programma Landelijk Gebied verbindt naast de opgaven voor natuur en landbouw, ook wonen, mobiliteit, energie, recreatie, water- en bodemsysteem en klimaatadaptatie. Hiermee wordt met een brede blik gewerkt aan de leefbaarheid van het platteland. De aandacht van het programma richt zich minder op de eventuele samenloop van sociale problemen op het vlak van arbeid, participatie, opleidingsmogelijkheden en kansen voor jongeren.

Het programma Leefbaarheid en Veiligheid richt zich wel op de samenloop van genoemde sociale problemen en de (ervaren) veiligheid. Voor het programma is het de vraag of er specifieke plattelandsgemeenten zijn waar de problemen op het vlak van kansen voor de jeugd en de preventie en reductie van criminaliteit samen komen. Per gebied moet gekeken worden wat er precies aan de hand is. Er zijn 30 plattelandsgemeenten in beeld.

De gemeenten zijn;

1. Beek	11. Doesburg	21. Halderbrege
2. Delfzijl	12. Emmen	22. Hardinxvld-Giessendam,
3. Echt-Susteren	13. Pekela	23. Krimpenerwaard
4. Moerdijk	14. Stadskanaal	24. Maasdriel
5. Montferland	15. Terneuzen	25. Reimerswaal
6. Neder-Betuwe	16. Altena	26. Renswoude
7. Scherpenzeel	17. Brielle	27. Vijfheerenlanden
8. Achtkarspelen	18. Buren	28. West Betuwe
9. Bergen (L)	19. Cranendock	29. Zaltbommel
10. Dantumadiel	20. Cuijk	30. Zundert

Bij een deel van de gebieden (Sluis, Ooststellingwerf, Neder-Betuwe) wordt er op veel indicatoren onderaan de ranglijst gescoord en op weinig indicatoren bovenaan de lijsten. De Waddeneilanden (Texel en Ameland) laten zien dat een lage score op verschillende indicatoren samen kan gaan met heel goede scores op andere indicatoren en dat de 'probleemsituatie' uniek kan zijn.

Het is niet gezegd dat in deze gebieden en in andere gebieden niet, aandacht dient te komen vanuit het programma Leefbaarheid en Veiligheid. Dit onderzoek doet een eerste stap in de verkenning. Een vervolg kan zijn om op een aantal gebieden verder in te zoomen. Lokale kennis van bewoners en professionals is hierbij van grote waarde, inclusief de beleidsgeschiedenis van het gebied: welke initiatieven en programma's zijn eerder uitgevoerd, met welke lessen, resultaten en obstakels? Voor een succesvolle gebiedsgerichte aanpak van de leefbaarheid en veiligheid is het ook belangrijk dat de urgentie breed gevoeld en (h)erkend wordt. Welke formele en informele partijen en netwerken zijn actief in of rond de betreffende wijk? Met welke doelen en belangen? Hoe kan worden voortgebouwd op bestaande (verticale) verbanden in de wijk en aangesloten bij de organisatiekracht van bewoners?

Bijlage 1 Geïnterviewden

We spraken met:

- Dirk Strijker, Emeritus Hoogleraar Plattelandsontwikkeling (RUG).
- Vincent Pijnenburg, Lector Cross-Border Business Development (Fontys Hogeschool).
- Een vijftal vertegenwoordigers (groepsgesprek) van de P10, een samenwerkingsverband van 29 plattelandsgemeenten met doorgaans een groot oppervlakte, lage bevolkingsdichtheid en zonder dragende kern (of, anders verwoord, veel 'kernigheid'). In maart 2021 bracht de P10 een strategische plattelandsagenda uit met daarop tien ontwikkelingsdoelen.
- Een vertegenwoordiger van de Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen (LVKK), een samenwerkingsverband van provinciale verenigingen voor kleine kernen en dorpshuizen.

Literatuur

Alkemade, F. 2016. De emancipatie van de periferie. Den Haag: College van Rijksadviseurs.

Bouma, K. En Ezzeroli, N. (9 april 2021). Is kansenongelijkheid in het onderwijs dan toch geen typisch stadsprobleem? De Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/is-kansenongelijkheid-in-het-onderwijs-dan-toch-geen-typisch-stadsprobleem~be1c4135/>

Boelens, M. en Groothuis, S. (2020). Weerbare boeren in een kwetsbaar gebied: Over drugscriminaliteit en ondermijnende effecten daarvan op boeren en tuinders. Amersfoort: Twynstra Gudde

CBS. (2018a). Gemeentelijke verschillen in ervaren gezondheid. Den Haag: Centraal Bureau Statistiek.

CBS. (2018b). Afname criminaliteit in alle delen Nederland. Den Haag: Centraal Bureau Statistiek.

CBS. (2019). Veiligheidsmonitor 2019. Den Haag: Centraal Bureau Statistiek.

CBS (2020a) Regionale Monitor Brede Welvaart toont grote verschillen stad en platteland. Den Haag: Centraal Bureau Statistiek.

CBS. (2020b). Nederlanders in zomer 2020 vaker op vakantie in eigen land. Den Haag: Centraal Bureau Statistiek.

CBS. (2021a). Waar zijn de inkomens het hoogst? Den Haag: Centraal Bureau Statistiek.

CBS (2021b). Schuldenproblematiek in Beeld. Den Haag: Centraal Bureau Statistiek.

Hulst, B. van & Hoff, S. (2019). Waar wonen de armen in Nederland?. In: Armoede in kaart: 2019. Via <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaart2019/waar-wonen-de-armen-in-nederland>.

Groenemeijer, L, Gopal, K., Stuart-Fox, M., Leeuwen, G. & Omtzigt, D. (2021). Vooruitzichten bevolking, huishoudens en woningmarkt. Delf: ABF Research.

Gieling, J., Haartsen, T., & Vermeij, L. (2019). Village Facilities and Social Place Attachment in the Rural Netherlands. Rural Sociology, 84(1), 66-92.

Koreman, M., & Molema, M. (2021). " Zuid meets Noord": Woonontwikkelingen in de toekomst van stad en land.

Leefbaarometer (2020). Leefbaarometer - online informatie over de leefbaarheid in alle buurten en wijken.

Leidelmeijer, K., Middeldorp, N. & Marlet, G., (2019) Leefbaarheid in Nederland 2018. Amsterdam: RIGO Research en Advies.

Louwerse, D. (2020). Vitaal platteland? Investeer in toerisme! Den Haag: Platform31.

Louwerse, D., Westerhuis, M., & Gietema, S. (2020) DE energietransitie als verbinder tussen stad en platteland. Den Haag: Platform31.

Milikowski, F. (2020). Een klein land met verre uithoeken: Ongelijke kansen in veranderend Nederland. Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact.

Oostveen, M. & Giesen, P. 18 oktober 2019. De kloof tussen boeren en 'burgers', hoe groot is die nu echt? Volkskrant, zie: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-kloof-tussen-boeren-en-burgers-hoe-groot-is-die-nu-echt~bc5b0867/>

Politie.nl (2021). Geregistreerde misdrijven en aangiften; soort misdrijf, gemeente 2022.

Salemink, K., & Strijker, D. (2018). Digitaal Platteland: White paper over digitale ontsluiting van het Nederlandse platteland. Rijksuniversiteit Groningen.

Steenbekkers, A., Vermeij, L., & Houweligen, P. van (2017). Dorpsleven tussen stad en land: slotpublicatie sociale staat van het platteland. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Thissen, F. & Strijker, D. (2015). Veranderend Platteland. Utrecht: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap

Vermeij, L. & Gieling, L. (2016). De dorpse doe-democratie: Lokaal burgerschap bekeken vanuit verschillende groepen dorpsbewoners. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Vrooman, C., Gijsberts, M. & Boelhouwer, J. (2014). Verschil in Nederland. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

WRR. (2012). Vertrouwen in burgers. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Zicht op Ondermijning (2019). Zicht op Ondermijning Dashbord gemeenten.

COLOFON

Opdrachtgever	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Auteurs	Leyla Reches, MSc Dr. Freek de Meere
Foto omslag	ANP, Tobias Kleuver media
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>

ISBN 978-94-6409-197-7

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, mei 2022.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.